

Paweł Kiernikowski, *Miasto Chełm w okresie międzywojennym (1918-1939)*, Chełm 2007, ss. 434

Chełm w latach 1918-1939 był drugim pod względem wielkości miastem w województwie lubelskim. Jednakże ten okres w dziejach grodu nad Uherką długo czekał na dogłębne i całościowe opracowanie. W powstałej 35 lat temu pracy Bolesława Zimmera został potraktowany bardzo ogólnikowo i powierzchownie¹. Tę poważną lukę w regionalnej historiografii wypełnia dopiero monografia pióra Pawła Kiernikowskiego.

Omawiana praca oparta jest na solidnej bazie źródłowej. Autor korzystał przede wszystkim ze stosunkowo mało eksplorowanych materiałów archiwalnych, przechowywanych w Archiwum Państwowym w Lublinie, Oddział w Chełmie. Ponadto przeprowadził kwerendę w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowym w Lublinie, Archiwum Archidiecezjalnym w Lublinie, Muzeum Chełmskim, Chełmskiej Bibliotece Publicznej, Chełmskiej Bibliotece Pedagogicznej, archiwach parafialnych i Urzędzie Stanu Cywilnego w Chełmie. Cenne źródło na temat życia społeczności miejskiej stanowiła prasa wydawana w Chełmie, jak również w Lublinie. Poza tym ważną rolę odegrały wspomnienia i relacje, zarówno publikowane, jak i zebrane przez samego autora. Szczególnie wartościowa jest niewątpliwie przechowywana w Żydowskim Instytucie Historycznym w Warszawie „Księga Pamięci Chełma” (Yizkor Buch Chełm).

Monografia Pawła Kiernikowskiego ma układ problemowo-chronologiczny. Składa się z 9 rozdziałów i 13 aneksów, zawierających m. in. dokumenty dotyczące planów rozbudowy miasta. Uzupełnienie tekstu stanowi 47 fotografii pochodzących ze zbiorów własnych autora i zbiorów Chełmskiej Biblioteki Publicznej.

Rozdział I poświęcony został rozwojowi przestrzennemu i topografii miasta. Autor opisał w nim m. in. niezrealizowane do końca plany przeniesienia Dyrekcji PKP z Radomia do Chełma i architekturę najważniejszych, jego zdaniem, budowli miejskich. W rozdziale II scharakteryzował społeczeństwo Chełma, poddając analizie ruch naturalny ludności, strukturę mieszkańców według płci, wieku, narodowości i wyznania oraz strukturę społeczno-zawodową. W rozdziale III omówił organizację i działalność administracji rządowej i samorządowej, tzn. organów administracji szczebla powiatowego, samorządu miejskiego, a także organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Ponadto zaprezentował wyniki wyborów do Rady Miejskiej.

Tematem rozdziału IV jest sytuacja gospodarcza miasta. Przedstawiono w nim organizację i strukturę budżetu miejskiego, ukazując formy i metody jego przygotowywania, uchwalania i wykonania. Opisano funkcjonowanie gospodarki komunalnej: elektrowni, wodociągów i kanalizacji, rzeźni miejskiej, targowisk, łaźni,

---

¹ B. Zimmer, *Miasto Chełm. Zarys historyczny*, Warszawa-Kraków 1974.

łączności i komunikacji, nieruchomości miejskich, oraz rolę Chełma jako lokalnego ośrodka przemysłu, handlu, bankowości, rzemiosła i usług.

W rozdziale V autor ukazał panoramę polityczną i aktywność społeczną międzywojennego Chełma. Omówił działalność wszystkich nurtów i orientacji politycznych, w tym partii mniejszości narodowych, na terenie miasta i okolic. Scharakteryzował również inne organizacje społeczne: harcerstwo (skauting), związki zawodowe, związki kombatanckie, Polski Czerwony Krzyż, organizacje turystyczno-krajoznawcze i kluby sportowe.

Rozdział VI poświęcony został oświacie i szkolnictwu. W sześciu podrozdziałach Autor poddał analizie następujące obszary tematyczne: władze i samorząd szkolny, przedszkola, szkoły powszechne, szkolnictwo średnie, szkoły prywatne i narodowościowo-wyznaniowe, formy oświaty pozaszkolnej. W rozdziale VII opisał natomiast życie kulturalne Chełma we wszelkich jego przejawach: teatr, muzykę, kino, drukarstwo i działalność wydawniczą, życie literackie, biblioteki i księgarnie, prasę chełmską, Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza oraz rolę Polskiego Klubu Społecznego i innych organizacji w życiu kulturalnym miasta.

W rozdziale VIII przedstawiono życie religijne mieszkańców Chełma różnych wyznań. Bardzo interesujące jest zawarte w tym rozdziale omówienie przebiegu ważniejszych uroczystości i świąt katolickich, prawosławnych i żydowskich. W ostatnim IX rozdziale Autor ukazał życie codzienne miasta i jego mieszkańców. Opisał warunki bytowe, wzorce życia codziennego oraz formy spędzania wolnego czasu. Poruszył także sprawy dotyczące chełmskiej służby zdrowia, kwestie sanitarno-porządkowe i problemy opieki społecznej.

Autor monografii dokonał niewątpliwie solidnej kwerendy źródłowej. W swojej pracy nie ustrzegł się jednak pewnych błędów i niedociągnięć natury technicznej i merytorycznej. Ponadto pominął milczeniem niektóre istotne kwestie i fakty z życia międzywojennego Chełma. Dziwi przede wszystkim brak podrozdziału o roli jednostek wojskowych w funkcjonowaniu miasta. Chełm był przecież miastem garnizonowym. Stacjonowały w nim 7 pułk piechoty Legionów i 2 pułk artylerii ciężkiej. Poważne luki i niedomówienia zawiera analiza struktury narodowościowej i wyznaniowej ludności miasta. Z tabeli nr 7 (na stronie 50 omawianej pracy) nie dowiemy się na przykład ilu mieszkało w Chełmie Ukraińców, Niemców czy Rosjan. Nie uzyskamy żadnych informacji na temat wiernych obrządku greckokatolickiego oraz innych niż luterkańskie wyznań protestanckich. Czyżby w ogóle ich nie było? Autor nie wyjaśnia także z czego wynika różnica między liczbą prawosławnych według spisu z 1931 roku (1764 osoby) a liczbą osób deklarujących wówczas jako język ojczysty białoruski, ruski, ukraiński i rosyjski (łącznie 441 osób)².

W bibliografii omawianej pracy zabrakło kilku ważnych pozycji dotyczących mniejszości ukraińskiej na Chełmszczyźnie, przede wszystkim książki Ihora Pawluka³ i niepublikowanego doktoratu Grzegorza Kuprianowicza⁴. Na kartach monografii pióra Pawła Kiernikowskiego przewija się cała galeria postaci związanych z

² Recenzowana praca, s. 53.

³ И. Павлук, *Українські часописи Волині, Полісся, Холмищини та Подлясся (1917-1939 рр.)*, Львів - Łuck 1997.

Chełmem - Polaków, Żydów i Ukraińców. Szkoda, iż Autor nie zamieścił w formie Aneksu biogramów najważniejszych z nich. Przydałby się także plan miasta, który znacznie ułatwiłby czytelnikom prześledzenie rozwoju przestrzennego i topografii miasta.

Pomimo wskazanych mankamentów, praca chełmskiego historyka – regionalisty stanowi niezwykle cenną publikację o dużej wartości poznawczej i naukowej. Zapełnia poważną lukę w historiografii Lubelszczyzny. Stanowi udaną próbę odtworzenia klimatu i atmosfery miasta leżącego na pograniczu kultur.

Mirosław Szumiło
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)

---

⁴ G. Kuprianowicz, *Ukraińcy na Chełmszczyźnie i Podlasiu Południowym w dwudziestoleciu międzywojennym (1918-1939)*, maszynopis pracy doktorskiej napisanej w Zakładzie Historii Najnowszej Instytutu Historii UMCS, Lublin 1997.